

**LES VALLS
D'ÀNEU
DESAPAREGUDES**

GARCIA GARRABELLA / AUB-CCVÀ - FONS FELIU ZARD (1940)

Ferran Rella i Foro

LES VALLS D'ÀNEU DESAPAREGUDES

Martí Domínguez, Francesc Rodríguez, Albert Turull,
Alberto Velasco, Ramon Sistac

 efadós®

 Consell Cultural
de les Valls d'Àneu

ARXIU
D'IMATGES

JOAN
BLANCO

CONSELL CULTURAL
DE LES VALLS D'ÀNEU

LES VALLS D'ÀNEU DESAPAREGUDES

Col·lecció «Catalunya Desapareguda»

Primera edició: febrer del 2026

© dels textos: Ferran Rella i Foro

© del pròleg: Martí Domínguez i Romero

© dels prefacis: Francesc Rodríguez i Ambel, Albert Turull i Rubinat, Alberto Velasco i Gonzàlez, Ramon Sistac i Vicén

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial les Torreneres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Amb el suport de

Col·laboració:

Consell Cultural de les Valls d'Àneu - Arxiu d'Imatges
Joan Blanco

Fotografia de portada:

Dones rentant al riu Noguera Pallaresa al seu pas per
Esterri d'Àneu. (Joaquim Morelló i Nart / AFCEC - Fons
Joaquim Morelló i Nart)

Acrònims:

AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista
de Catalunya)

AIBB-CCVÀ (Arxiu d'Imatges Joan Blanco del
Consell Cultural de les Valls d'Àneu)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

ISBN 979-13-87658-56-4
DL B-1642-2026
Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb
l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per
la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment
d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de
Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6	Pàg. 67
PRÒLEG	NOGUERA PER ALÓS TOT DOLÇ
Fer rella	Alós, Isil, Borén, Àrreu, Isavarre
Pàg. 8	Pàg. 99
PÒRTIC	DES DEL PORT DE PEDRES BLANQUES
Àneu, la retrobada.	València d'Àneu, Son, Sorpe
Una simple i captivadora mirada	Pàg. 119
Pàg. 12	EL MONT-ROIG IL·LUMINA LA VALL D'UNARRE
PREFACI	Escalarre, Unarre, Aurós, Gavàs, Cerbí, Burgo, Llavorre
La natura. Parlar amb veu pròpia	Pàg. 143
Pàg. 14	CAMÍ DELS ENCANTATS
Àneu, territori toponímicament compacte	Esplot i Estaís
Pàg. 15	Pàg. 158
Patrimoni. Tot el que ens queda	DE SALITO A SANT BARTOMEU D'ESTARON
Pàg. 16	La Guingueta, Dorve, Berrós Jussà, Berrós Sobirà, Escaló, Escart, Estaron
El pallarès que se'n va i el que es queda	Pàg. 184
Pàg. 19	ÍNDEX ALFABÈTIC
LA PALA DE SANT PERE	
Esterri d'Àneu	

Pròleg

FER RELLA

Martí Domínguez i Romero

El nom de Ferran Rella és un aptònim: un nom immillorablement posat. No he conegut ningú que haja passat la rella intel·lectual per aquelles terres pirinenques amb més dedicació i perseverança que ell. Fer rella, per entendre'ns, és el seu estat vital. Quan el vaig conèixer, amb motiu de la Trobada d'Escriptors a les Valls d'Àneu, l'any 1998, que ell evidentment organitzava (amb tants altres amics, com l'enyorat Joan Blanco), ja vaig comprendre que era un seguidor aferrissat de l'emperador August i del seu "Festina lente". Ferran Rella s'afanya lentament, pas a pas, cova els fets, acompanya els amics, i de tot en treu el seu suc, una decantació de saviesa i amistat.

Aquest llibre no és el primer que dedica a l'Alt Pirineu ni a les seues terres. Però potser és el més nostàlgic de tots, perquè per les seues planes corren un seguit de fotografies d'un temps perdut per sempre. Es descobriren aquelles Valls d'Àneu d'inicis de segle, quan el Pirineu era salvatge i esquerp, indomable, com les aigües de la Noguera Pallaresa. Ferran ho descriu amb un català genuí, ric i especios, vibrant i rotund, i de tot això en sorgeix un suc amerat de malenconia. Certament, aquelles muntanyes i aquelles valls continuen sent precioses i altives, i la vida dels seus habitants ha millorat substancialment. Però, encara així, veient aquells paisatges verges, aquella societat aferrada com un líquen a la terra, el pas del temps i l'anomenat progrés es fan evidents.

Aquest llibre, doncs, és a vessar de vida. Ramaders intrèpids, caçadors satisfets, festivitats gojoses, masos pairals, architectures enlairades (com els ponts medievals sobre el riu), edificacions noves (les centrals elèctriques o la Posada de Pep, que ja vaticinen el futur d'aquelles terres), oracions màgiques contra les tempestes, guerra cruenta i destrucció del patrimoni religiós, Franco i els seus sequaços (com ara el general sanguinari Sagardia), i tantes altres coses conformen un resum sublim de la vida passada en aquell territori, estimat i sempre enyorat. I així, Ferran Rella fa rella, llaura de nou la memòria i n'obté el millor fruit.

CARLOS ESTEVAN MEMBRADO / AUB-CCVA - FONDS CARLOS ESTEVAN MEMBRADO (1900)

Pòrtic

ÀNEU, LA RETROBADA. UNA SIMPLE I CAPTIVADORA MIRADA

Ferran Rella i Foro

S'ha escrit reiteradament que la fotografia és el llenguatge universal que parla directament al cor. Un instant breu que provoca eternes emocions, un recordar allò que el temps oblida, que la metamorfosi transforma. Les Valls d'Àneu, no són en aquest sentit originals perquè el canvi és consubstancial amb el temps però cada persona diposita en el l'espai geogràfic, en el fons de la imatge una càrrega simbòlica i vivencial que la fa única i intransferible i que permet modificar un fet, una inspiració quotidiana en un esdeveniment extraordinari.

El que diem aquí, però, no s'entendria sense un marc referencial com són les Valls d'Àneu, dalt de tot del Pirineu lleidatà. De la fotografia, podem admirar-ne la bellesa, la singularitat, l'enfocament, la lluminositat... múltiples element tècnics, però res d'això fora suficient perquè aquest llibre, *Les Valls d'Àneu desaparegudes*, va molt més enllà: és un acte de memòria, d'amor i de resistència al temps. Un fragment simple, delicat, emotiu, captivador i efectiu de retrobament d'històries personals i col·lectives.

Hoste so de l'altura. Així, poèticament, intitulava el pròleg del llibre *Les Valls d'Àneu* de Xavier Sudrià manllevant la bella i precisa glossa del poeta mallorquí

RAMON CARTÀ / AJUB-CCVÀ. FONTS FELIUZARD

SORTIR DEL CLOS

Aquesta imatge de principis de segle xx es considera la foto més antiga d'Esterrí d'Àneu. Des del Sequer, el fotògraf i notari de la vila Carlos Estevan, captura un poble adormit, petrificat, gairebé inalterat des d'època medieval. Encara no havia sortit del rovell de l'ou. Aviat començaria a canviar.

LLOMBARDS EN EL COR D'ÀNEU

Sant Just i Sant Pastor de Son, sempre ha seduït el visitant. El campanar d'estil llobard, encara per restaurar, i la torre li atorguen pinzellades de fortificació. Era prou habitual arrecerar-s'hi quan arribava la maltempada. A fora i acompanyats pel rector, els visitants esperen per entrar-hi.

CARLOS ESTEVAN MEMBRADO / AJUB-CCVÀ - FONS CARLOS ESTEVAN MEMBRADO (1900)

Joan Alcover per preparar el camí d'arribada a Àneu, per seduir no només el que hi viu, també el que ens visita i convertir-lo en convidat, aquest cop a través de la imatge fotogràfica atesorada, especialment, en l'Arxiu d'Imatges Joan Blanco del Consell Cultural de les Valls d'Àneu. Mirades totes elles que reclamen atenció i predisposició, també coneixement, comprensió i fidelització a l'espai pirinenc, a allò que és sagrat i que ens encara a valorar-lo, a entendre aquestes finestres obertes de bat a bat com a altars naturals en què la consciència penetra en una nova dimensió, a la nostra forma de veure'n la vida.

Ara ja som capaços de conjuntar fotografia i territori, dues ànimes indestruïbles. De submergir-se de nou

en l'espai escollit fet de pedra, de gel, d'aigua, de boscos, d'humanitat, de resseguir-lo en temps actuals, comparar-ne el trànsit, la mutació, de captar-ne les essències i les virtuts primigènies.

Passegeu-vos-hi amb clar convenciment de recuperar la identitat d'Àneu a través d'imatges, d'observar-hi els canvis socials, econòmics i culturals, d'obtenir explicacions visuals de la construcció històrica d'un espai geogràfic.

A Les Valls d'Àneu desaparegudes, la fotografia requereix silenci i reflexió per escoltar, com demanava el poeta Carles Duarte, el murmuri de la llum que acaricia el temps.

Prefaci

LA NATURA. PARLAR AMB VEU PRÒPIA

Francesc Rodríguez i Ambel

Les Valls d'Àneu són un territori on la natura parla amb veu pròpia. El paisatge s'hi desplega com un llibre obert, on cada pàgina explica una història que canvia al ritme de les quatre estacions. Aquestes valls, modelades per les antigues glaceres, conserven com a herència nombrosos estanys que s'emmirallen al cel, davant de majestuosos cims i agulles forjades pel pas del temps.

La Noguera, el riu que neix al Pla de Beret, ha anat trenant el seu curs com a eix vertebrador d'aquests paratges idíl·lics: un riu ple de vida i amb una gran diversitat biològica.

Som davant sens dubte, d'un escenari que acull diversos ecosistemes i que esdevé refugi de nombroses espècies. Totes contribueixen a configurar un patrimoni

natural de gran valor, sovint invisible als ulls dels qui no s'hi aturen amb calma a descobrir-lo i que caldria mantenir en el necessari equilibri ecològic.

Les Valls d'Àneu s'integren dins els espais naturals més emblemàtics del nostre país: el Parc Nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici, i el Parc Natural de l'Alt Pirineu, actualment el més extens de Catalunya.

No hem d'oblidar que el patrimoni natural, és, alhora, herència i compromís. Des de temps ancestrals, quan l'economia de subsistència contribuïa —sense anomenar-ho així— a una gestió sostenible i necessària, fins avui, la responsabilitat és la mateixa: preservar un llegat que hem rebut i que ens pertoca transmetre. Fem-nos amfitrions d'aquest racó exquisit del Pirineu i compartim-ne la riquesa amb tots aquells que el vulguin descobrir.

ÀNEU, TERRITORI TOPONÍMICAMENT COMPACTE

Albert Turull i Rubinat

Condicionades sens dubte per la seua posició extrema al caire de la carena i al cor de l'Alt Pirineu, i al mateix temps per una estructurada orografia d'amples horitzons, les Valls d'Àneu se'ns mostren com un territori únic i compacte. Algú n'ha arribat a dir la quinta essència de la regió, el rovell de l'ou de la pireneïtat, però seria lleig de voler entrar en competència per aquest honor amb l'Aran, amb Andorra, amb Cerdanya, amb determinades valls de l'Alt Aragó...

Una molt bona mostra del caràcter únic d'Àneu n'és l'onomàstica –els noms propis– tant els de persona, amb cognoms típics, com sobretot –perquè són arrelats a la terra i romanen en el temps– els de lloc:

els topònims. Més enllà d'una sèrie de casos altament emblemàtics d'origen preromà, que inclou la major part dels noms de poblacions (*Sorpe, Isavarre, Esterri, Estais, Espot, Borén, Dorve, Berrós, Cerbi, Unarre, Llavorre, Gavàs, Alós, Isil...*), els quals Coromines desxifrava a través del basc i altres autors han assajat d'interpretar per altres camins, sense resultats conclouents, la toponímia de les Valls d'Àneu se singularitza pel seu caràcter dialectal (pallarès) i sobretot per un seguit de trets fonètics arcaics: vocals finals i oclusives sordes (Ometo), caiguda de /n/ (Solau), diftongs (Pieces) o rotacismes (Coro), que el distancien fins i tot del català modern.

PATRIMONI. TOT EL QUE ENS QUEDA

Alberto Velasco i González

La sagnia que el patrimoni artístic pirinenc ha patit en diferents moments del segle xx difícilment es podrà reparar. Les vendes en temps de necessitat i avarícia i una guerra destructora ens han privat de veure les esglésies d'Àneu plenes d'art, tal com ens les havien llegat generacions precedents. Retaules, creus d'argent, pintures murals amb figures majestàtiques o casulles brodades, des del romànic fins el Barroc, van acabar, en el millor dels casos, en un museu o col·lecció particular; o en el pitjor, alimentant el foc d'una pira el 1936.

Aquells escenaris litúrgics medievals transformats més o menys durant el Renaixement i el Barroc, però genuïns com pocs, havien arribat gairebé intactes al

1900. I en massa ocasions ens els van escapar. La fotografia històrica, tanmateix, permet recuperar-los i contemplar-los des de la llunyania del temps, la nostàlgia i la impotència.

Com la llengua, la natura o el paisatge, l'interior de les esglésies conforma la nostra identitat, perquè allà s'ha construït una part del que som a través de la fe, els neguits i l'esperança, que ha agafat forma de columna salomònica o de pinacle gòtic. Malgrat les pèrdues, Àneu continua posseint un patrimoni majestuós amb esglésies com Santa Maria d'Àneu, monestirs com el de Sant Pere del Burgal o retaules com els de Sorpe i Son. No és tot, però és el que ens queda. Gaudim-ne amb felicitat.